

Hispania, qui universam theologiam pro suis multo studio ac optima methodo ediderunt; — SANCHEZ, sapientissimus et piissimus; — SCHILDER; — SEGNERI SENIOR; — SERRA; — SFONDRATUS (Card.); — SYLVIUS, magna pollet auctoritate utpote doctissimus; — SPORER; — STAFF; — SUAREZ, a Paulo V et Benedicto XIV doctor eximius et pius, et a Bossueto totius scholæ modernæ repræsentator nuncupatus.

TABERNA; — TAMBURINUS; — TALENTO; — TANNERUS; — TAPPIA, archiep.; — TERILLUS (pro sua sententia notat biscentum auctores a se lectos); — TESEDA; — TOLETUS, card., quem proponit Salesius.

VALENTIA; — VASQUEZ AUGUSTINUS *Hispaniæ* appellatus (a Mabillonio valde laudatur et ex Benedicto XIV clarissimum lumen); — VIVA, eximie sapientiæ vir ex Benedicto XIV; — VOIT.

Wirceburgensis Theologia, Lutetiæ Paris., t. III, 1852, omnes quæstiones probabilissimi solidissime et accurate discutit.

ZACHARIA, doctus inter doctissimos; — ZEROLA.

ADNOTATIONES

AD TRACTATUM PRIMUM

(A) Page 11.

122. Quicumque intimum animi sui sensum attente consideraverit, facile percipiet ad actum humanum concurrere *voluntatem* transcurriendo per quosdam veluti gradus:

Nempe: 1. occurrit prævia *intellectus cognitio* alicujus finis animum allicientis, quia voluntas non fertur in incognitum; — 2. finis cognitionem subsequitur quædam *simplex volitio*, quæ est primus actus, quo voluntas finem jam cognitum uti in se bonum et amabilem respicit; — 3. succedit *deliberatio efficax* finis illius attingendi; — 4. deliberationem statim comitatur *mentis conversio* ad media pro fine illo obtinendo. Hæc media vel nondum in promptu sunt et incerta; vel sunt certa et jam in oculis parata. In primo casu accedit *consilium*, discursus nempe quidam interior in intellectu consistens, qui media hæc attente perquirat ac perpendit: in secundo cito accedit *voluntatis consensus*; — 5. venit *fruitio*, ille videlicet actus, quo voluntas nostra in fine jam consecuto quiescit, et de eo secum delectatur.

(B) Page 11.

123. Duplex, qui in voluntate distingui solet, actus clarius patebit aliquo exemplo practico: supponamus hominem gravi injuria ab alio lacescitum, et malo vindictæ amore succensum. Hujus porro voluntas eum imprimis, a quo injuria sibi irrogata est, odio prosequitur et vindictam contra eundem determinat. Jam vero duplicem hic habemus voluntatis actum: *primum*, quo voluntas odit contumeliosum illum; *alterum*, quo vindictam in ipsum determinat. Uterque erit elicitus: quare? quia uterque in sola ipsa voluntate perficitur, neque ullus adest alterius facultatis sive exterioris sive interioris concursus. Sed semel vindicta determinata vindicatoris voluntas adhuc progreditur: imperat nempe *phantasiæ*, ut acceptæ injuriæ magnitudinem contempletur: imperat *memoriæ*, ut ejusdem minime obliviscatur: imperat *intellectui*, ut circa vindictæ circumstantias occupetur, et perpendat tum media eam peragendi, tum etiam bona (juxta suum conceptum) inde obventura: imperat denique *toti corpori*, ut in illam vindictam perficiendam concurrat facultatibus suis omnibus, *oculis* nempe attente contumeliosum secernendo, *manibus* ferrum arripiendo, et *pedibus* in hostem incurriendo. Multos hic habemus actus, et omnes imperatos, quia omnes proveniunt quidem *originaliter* a voluntate; sed perficiuntur ope diversarum facultatum, quæ ad ipsius voluntatis imperium moventur et agunt.

Ex quibus constat: — 1. quare actus humanus dicatur voluntarius, non intellectualis, etsi intellectus primo concurrat; est nempe ratione domini quod voluntas exercet in facultates omnes; — 2. quanta sit voluntatis nostræ efficacia, et quanti facienda sit excusatio illorum, qui, ut ducant in bonis dies suos, respiscendi impossibilitatem adstruunt; volenti enim nil impossibile: neque Deus in necessariis deest. Hinc illud vulgare: *Voluntas est motor in toto regno animæ et omnia obediunt ei*; et Rom. vii, *Velle adjacet mihi*. Hoc notent inter ceteros juvenes (nomine studiosi), qui desiderant vitam videntur fruges consummere nati: o si voluntas esset in illis! nihil enim, ex Augustino, ita est in facultate hominis quam hominis voluntas, quæ (gratia opitulante) omnia vincit, si vera sit ac constans, tum exteriora impedimenta, ut patet exemplo Christophori Colombo; tum interna obstacula et habituales torpedines, ut constat exemplo Victorii Alfieri; imo et vel ipsi ingenii tarditati mire subvenit, ut evenit in Petro Lombardo et Suaresio; neque frangitur auxilii humani inopia, ut constat inter ceteros de Patre Mattew fundatore societatis temperantiæ; neque eam infirmitas corporis prosternit, ut probatur exemplo

S. Gregorii Magni. — V. Dubois, *le Saint Prêtre*, n. 52; *Pratique du zèle ecclésiastique*, n. 95. — Balmes, *l'Art d'arriver au vrai*, art. Force de la volonté, fermeté, énergie. — Margotti, *Roma e Londra*, c. xxv.

(C) Page 19.

124. Aliqui confundunt *involuntarium* cum *non voluntario*: quæ duo si stricte loqui velimus, omnino differunt inter se. Quia *non voluntarium* est id, quod voluntas simpliciter non vult, licet propria inclinationi non repugnet: sic v. g. nolumus solem in cælo cursum suum suspendere. *Involuntarium* autem includit aliquam veram repugnantiam ipsimet voluntati: sic v. g. nolumus in carcerem trahi. — Illud vocant *involuntarium negativum*, istud *involuntarium positivum*; et hoc quidem duplex est, aliud nempe est tale *simpliciter*, uti Scholæ loquuntur, et aliud *secundum quid*.

Involuntarium simpliciter est illud, quod voluntati totaliter opponitur sive actuali sive interpretativæ. Sic v. g. mors, quæ homini infertur, est eidem involuntaria simpliciter, quia ejus voluntati totaliter adversatur: actuali quidem, si invitus et pro viribus reluctans occidatur: interpretative vero, si dormiens vita privetur. — *Involuntarium secundum quid* illud est, quod repugnat quidem voluntati sub quodam respectu, dependenter nempe ab aliqua circumstantia; sed non repugnat totaliter. Sic v. g. viator, qui metu mortis dat latroni crumenam, ponit actum involuntarium secundum quid; vellet enim secundum se pecuniam servare, sed sub alio respectu, et attentata alia circumstantia, vitæ nempe sibi suæ servandæ, magis et efficaciter vult crumena illa privari. Sic martyres veram violentiam passi non sunt; quia si absolute voluissent, tormenta effugere potuissent jactura fidei. Illa tamen cruenta mors fuit illis *involuntaria secundum quid*; quia erat, natura repugnante, a principio extrinseco, ac contra rationalem voluntatem.

(D) Page 20.

125. Dices: *Nonne potest Deus voluntatem hominis immutare? non ergo mens nostra est sui juris.* — R. Deus potest utique voluntatem hominis immutare, id est eam ex nolente facere volentem per gratiam suam agendo modo libertatis proprio, *concedo*; potest eam immutare, id est eam quoad actus elicitos cogere, *nego*. Certe nemo dixerit, Deum qui voluntates humanas creavit liberas, eas in cunctis actibus gubernare non posse, quin earundem libertat incoeat. — Ad

conciliandum tamen supremum Dei dominium in actiones hominum cum ipsorum libertate, non una est sententia theologorum.

Molinistæ tuentur, quod Deus voluntatem non movet, nec determinat, nec ad actum applicat; sed tantum juvat, atque cum illa ad quemlibet actum perficiendum concurrat.

Congruistæ, duce Suarez, dicunt Deum naturam mentis ejusque propensiones perfecte noscentem, eam per circumstantias opportunas (quas juxta beneplacitum suum disponit), quo vult inclinare, et tamen libertati ejus non nocere; quia moralibus tantum utitur mediis.

Thomistæ contendunt, quod non tantum in actiones, sed in ipsas determinationes nostras Deus positive influere debet, ut nihil sit positivum et reale, quod ab ipso non proveniat. Unde volunt concursum Dei esse tum prævium, non quidem tempore, sed natura et ratione, ut causa prior est effectui; tum physicum, id est efficaciter producentem quidquid est entis et perfectionis in actibus nostris liberis. Quod tamen non officit libertati; quia expedita potestas ad oppositum semper remanet in agentibus. Sed hoc ad Dogmaticam. — V. Liguori, *Opera dogmatica contro gli eretici*, sess. V, n. 100 et seqq. — Bossuet, *Traité du libre arbitre*. — Muzzarelli, *Lettera a Soffia intorno alla setta dominante del nostro tempo*.

(E) Page 28.

126. Gall doctor Germanus, qui Parisiis obiit 1828, cum adverteret homines nasci, unumquemque cum propensionibus specialibus, earum rationem in cerebri conformatione quæsit: tot autem in cerebro distinguebat organa, quot sunt in homine inclinationes; et inclinationem dominantem exterius per specialem *cranii* protuberationem innotescere contendebat. Hæc scientia dicitur *Cranioscopia*, *Craniologia*, *Frenologia*, etc.

Plures ex celebrioribus medicis hanc doctrinam oppugnarunt, ac multa congesserunt facta dicto systemati contraria; sed aliqui illud admiserunt. Imo nonnulli eo abusi sunt ad libertatem labefactandam, inaniter tamen; illis enim inclinationibus ac passionibus non obstantibus, quilibet se sentit suorum actuum dominum. — V. Bergier, *Dictionnaire*, ad Append., v^o Phrénologie. — *Pensieri di un Cattolico credente*, ecc. Milano.

(F) Page 30.

127. Notandum 1: ad repellendas tentationes carnales quoad sensum valde prodest, ut commotiones compescantur, partes commotas

vestibus tegere et comprimere, ut advertit quidam auctor modernus. Quoad mentem autem praservandam a consensu prodest sane cogitatio de passione Jesu Christi, vel de pœnis inferni vel de morte, etc., et etiam de cruciato remorsus quem patitur anima post peccatum patratum. Magis vero necessarium erit in hujusmodi concupiscentiis ad orationem recurrere, castitas enim non nisi a Deo obtinetur (*Sap.* 8); et ordinarie Deus non dat nisi petentibus (*Joan.* 16). Hinc tentatus auxilium imploret a Domino, a Deipara immaculata, et sanctis puritatis amatoribus, ut a S. Aloysio, Philippo Nerio, etc. Præ omnibus autem sufficet et erit remedium aptius quia brevius et facilius invocare confidenter et pluries veneranda et potentissima nomina Jesu et Mariæ. Maxime etiam juvabit ferventem actum amoris erga Deum elicere, propositum renovando mortem potius subeundi quam peccandi. Sufficit etiam in actu commotionis animum ad alia divertere, cum hoc etiam actu sit positive resistere, ut bene advertunt Sporer, continuator Tournely, Contensonius et Croix. Et si motus sint leves, melius erit eos contemnere sine positiva resistentia ex Croix cum Bonacina.

128. Notandum 2: non esse obligationem motibus carnalibus resistendi positive, si justa adsit causa non resistendi, nempe si quis expertus sit resistendo magis motus excitari et augeri; vel si motus ortum habeant ex actione necessaria vel utili, v. g. ex auditione confessionum, ex lectione rerum turpium scitu utilium, ex tactu necessario ad medendum et simili. Tunc enim ex una parte causa motuum non tenemur operam relinquere, ut docent communiter cum Sporer, Contensonio, Salmanticensibus, Croix, Suarez et aliis; et ex alia neque tenemur tunc motibus positive resistere, si non facile negotium sit illos repellere. Sat est igitur tunc negative se habere cum firmo proposito nunquam consentiendi; ipsa enim non consentiendi actualis cura sufficit tunc ad liberandum hominem a culpa, saltem mortali; etsi non a veniali, si resistentia sit tepida, ut dicunt Toletus, Cajetanus, Layman, etc. Verum Croix cum Azorio et Sanchez ut certum supponit quod in casu prædicto, quando tentatio diu durat, et nimis molestum foret jugiter motus positive repellere, nullum peccatum sit eos permittere, negative se habendo. Etsic facere consulit continuator Tournely cum Sylvio his qui sunt timorata conscientia. Hactenus S. Alphonsus, *Op. Mor.*, l. V, n. 8 et 9.

(G) Page 33.

129. Si peccandi potentia est liberii arbitri imperfectio, patet quid sentiendum sit de illis, qui naturam libertatis collocant in licentia opinandi, in voluntate legem transgrediendi, in facultate religionem

quancumque eligendi, in potentia omnia ad libitum agendi, divina et humana æquè subvertendo et conculcando. « La liberté, comme l'a très-bien dit Alcuin, est l'innocence, et, loin de consister pour l'homme à se soustraire à la loi ou à se la faire soi-même, elle consiste à la remplir. » Hinc vel ipse gentilis Cicero: *Legum servi sumus, ut liberi esse possimus.*

Hinc absurdum dixit Melchior Gioia, quando dicere non erubuit: « Le devoir n'est autre chose qu'une diminution de la liberté. » Ad rem Olivieri in sua Ethica: « Expression extravagante et maligne, qui a pour but, non pas de nous faire connaître et aimer le devoir, mais de nous le faire haïr. Quand Dieu nous a ordonné de l'aimer, il a donc porté atteinte à notre liberté? Quand la nature nous ordonne d'être reconnaissant envers celui qui nous fait du bien, elle nous ôte donc une partie de notre liberté?... »

V. *Civiltà Cattolica*, ser. 1^a, t. 2, *libertà ed ordine*; ser. 5^a, t. 6: *le quattro libertà di coscienza*; ser. 4^a, t. 1: *la libertà al tribunale della Chiesa*; t. 4: *il catechismo di libertà*; t. 7: *la libertà al tribunale della ragione*; t. 8: *la libertà tirannia*. — Perrone, *de Matrimonio christiano*, lib. I, c. iv, a. 1.

(H) Page 57.

130. Circa modum quo implere possumus præceptum omnia opera nostra *in Deum referendi*, non una sententia est. Alii dicunt, actus ab homine susceptos ob honestum finem implicate jam in finem ultimum, seu Deum referri. Alii cum Augustiniana Schola contendunt actuali intentione vel virtuali explicita, profecta ex actuali antecedente quæ adhuc perseveret et in actum influat, omnia opera nostra in Deum referenda esse. Thomistæ demum volunt præceptum relationis operum nostrorum in Deum non distingui a præcepto charitatis in Deum super omnia, adeo ut urgente charitatis præcepto omnia opera nostra relatione saltem virtuali explicita teneamur in Deum referre tanquam in finem ultimum: quoties vero charitatis præceptum non urget, sufficere ut opus ex objecto bonum sit, nulloque pravo fine aut prava circumstantia vitietur, illudque ab homine suscipiatur honesto fine, et hac ratione actiones nostræ virtualiter referuntur in Deum, ut ultimum finem.

Quidquid sit, optime se geret animarum pastor, si fideles hortetur, ut quolibet primo mane, ubi de lecto surrexerint, se et sua opera totius diei Deo offerant, et egregiam hanc praxim repetant, quum novum opus aggrediuntur, vel illa verba usurpando: *Sanctificetur*

Nomen tuum, vel nomen Jesu ex corde proferendo, vel quid simile peragendo, quod divinæ charitatis ignem in eis accendēt, et eorum opera fortunabit ac perficiet. V. Talento, *Institutiones Theol. Morales*, t. I.

Omnibus autem valde est commendandum, ut frequenter illam solatio et cælesti jucunditate plenissimam D. Ignatii a Loyola orationem secum in animo devote recitent: *Suscipe, Domine, universam meam libertatem, accipe memoriam, intellectum, atque voluntatem omnem. Quidquid habeo vel possideo, tu mihi largitus es, id tibi totum restituo, ac tuæ prorsus voluntati trado gubernandum. Amorem tui solum cum gratia tua mihi dones, et dives sum satis; nec aliud quidquam ultra posco.*

131. Quæres: *An voluntas nostra, ut bona sit, debeat necessario in omnibus conformari voluntati divinæ?*

R. Observandum est voluntatem humanam conformari divinæ dupliciter: aut in *volito materiali*, et est quando ipsa vult idem objectum seu eandem rem quam vult Deus; aut in *volito formali*, et est quando voluntas hominis vult sub eadem ratione qua vult Deus. Generatim omnes tenemur habere in omnibus voluntatem nostram divinæ conformem saltem negative: id est nunquam licet id quod vult Deus improbare aut contra murmurare; Deus enim omnia disponit sapienter. Item certum est nos teneri voluntatem nostram conformare voluntati divinæ aliquid præcipienti vel prohibenti, in volito tum formali tum materiali; nam tenemur ea facere quæ Deus præcipit, et ea omittere quæ prohibet. In illis autem quæ tantum sunt divini consilii, ut servandi virginitatem, etc., non tenemur voluntatem nostram conformare divinæ quasi ea debeamus implere, quia secus non essent amplius de simplici consilio; sed satis est quod illa habeamus uti valde bona et salutaria, quæ enim consulit Deus non possunt talia non esse. Quantum vero ad ea quæ Deus solummodo permittit, uti sunt peccata, sufficit quod illorum permissionem non reprehendamus; at non possumus peccata illa positive velle, quia non licet velle peccata.

Quoad cetera tenemur semper conformare voluntatem nostram voluntati divinæ in volito formali; nam volitum formale divinæ voluntatis seu ejus motivum, scilicet ultima ratio volendi est bonum commune et divinum, seu bonum commune totius universi, prout ultimate ordinatur ad ipsum Deum et ejus gloriam; omnia quippe propter semetipsum fecit Dominus. Ut igitur voluntas humana sit recta, debet omnino quæ vult referre ad bonum commune et divinum tanquam ad ultimum finem. Neque ideo quis turbari debet, quia in suis operibus de hac conformitate ne cogitat quidem; nam appetendo bonum

verum et honestum, virtualiter implicite bonum appetit divinum, a quo est omne bonum.

Non tamen tenemur conformare voluntatem nostram divinæ in volito materiali; neque hoc est repugnare voluntati Dei, quia repugnantia est sub ratione diversa. Sane contingit aliquid esse bonum secundum unam rationem particularem, quod non est bonum secundum rationem universalem: sic bonum est uxori velle suum maritum vivere; non tamen est bonum quod iudex illum vivere velit, si sit latro vel aliter noxius reipublicæ. Ergo voluntas humana potest esse bona volens quippiam secundum bonam aliquam rationem particularem consideratum; quod tamen Deus non vult secundum rationem universalem ac boni communis: sic filius vult patrem vivere ratione pietatis ac boni suæ familiæ: Deus vero vult illum mori alia ratione, v. g. ob peccata vel quia id postulat naturæ cursus. Unde Augustinus: *Aliquando bona voluntate homo vult aliquid, quod Deus non vult; tanquam si bonus filius patrem velit vivere, quem Deus bona voluntate vult mori* (Ench., c. ci). Hinc etiam concluditur, licitum esse tristari de morte carorum, quod ipse permittit Sapiens inquiring: *Super mortuum plora, deficit enim lux ejus* (Eccl. xxii); non enim tristamur secundum eam rationem, secundum quam scimus esse volitam a Deo; sed secundum aliam. Sicut ille qui vult patrem vivere propter affectum pietatis, quem Deus vult mori, si justus sit, hanc suam voluntatem divinæ supponit, ita ut non impatienter ferat, si Dei voluntas contraria impleatur. Huc facit illud Augustini: *Quod placuit Domino bono, non displiceat servo; quod placuit medico, non displiceat ægroto* (L. I, de Syn. ad catech., c. iii). Est doctrina Angelici, 1, 2, 9, 19; vid. Billuart, Sylvius, etc. — Angelini, *Il pianto dei giusti nella perdita dei loro cari*, Malta, 1860. — Sarasa, *Ars semper gaudendi ex principiis divinæ providentiæ, et rectæ conscientie deducta*.

132. Nostrum esse debet ad hanc conformitatem fideles hortari, utpote conjunctam cum perfectione et animi tranquillitate. Ad quam quidem assequendam hæc mire inserviunt: 1. facere sua diligenter quantum in se est, sed eventum relinquere divinæ providentiæ, sese illi ex animo committendo; 2. de alienis curiosius non inquirere; 3. sorte sua contente vivere, meliora inquiete non expectando, nec beatorum invidendo. V. Liguori, *La Monaca santa*: conformitã alla volontà di Dio. — Baudrand, *L'Âme élevée à Dieu*, t. II, leç. 28. — Perazzo, *Thomisticus ecclesiastes*, v° Conformitas. — Scaramelli, Pinamonti, Quadrupani, etc., etc., page 129.

(I) Page 59.

133. Injuriam Theologis generatim atque Philosophis ipsis illi faciunt, qui contendunt absque errore non posse conscientiam appellari *judicium practicum*, contententes eam dicendam esse *judicium speculativum semper præcedens judicium practicum*. Plato, Aristoteles, Laertius et omnes Græcorum Scholæ scientias partiebantur in *speculativas et practicas*; et *practica* vocabantur judicia illa quæ versarentur circa actiones humanas: horum exemplum secuti sunt Itali tum Philosophi tum Theologi et Litterati omnes. — Sed *scientia* (dices) pertinet ad ordinem idearum; *praxis* vero ad facta realia. Futilis difficultas et puerilis! Nam *scientia speculativa* dici utique poterit pertinere ad ideas et earum ordinem; sed *scientia practica* semper dicenda erit pertinere ad facta realia, saltem in sensu communi, quo nempe *scientiæ practicæ* vocabulum fuit hactenus in Scholis omnibus usurpatum.

134. Q. An conscientia distinguatur a sensu intimo? — R. Licet conscientia lato sensu dici possit *sensus intimus*, quatenus per eam anima fit conscia præsentis suæ affectionis, v. g. doloris aut gaudii; proprie tamen et strictè loquendo conscientia maxime differt a sensu intimo, ideoque caute est præcavendum, ne simul duo hæc confundantur. Etenim *sensus intimus* est illa perceptio, qua mens de præsentis suo statu admonetur, quin tamen intercedat ullum *judicium practicum* de licitate vel illicitate actionis, id est quin ulla intercedat comparatio inter actionem, quæ ponitur et legem moralem, ut judicari possit an actio illa bona sit, an mala. Cum ex adverso conscientia proprie accepta sit actus ille quo intellectus noster *judicium* exercet circa moralitatem actionis quæ ponitur, quodam veluti syllogismo innixus, cujus *major* propositio est *lex*; *minor* est opus, quod ponitur; *conclusio* est sententia quæ affirmat opus illud licere, vel non: sic v. g. adolescens qui disciplinam aspernatur, facile sibi se peccare probabit, si dicat: *Disciplinam aspernari peccatum est; cum scriptum sit: Filii, diligite disciplinam et nolite abjicere eam; atqui talem actum ponendo disciplinam aspernor, quia ipse disciplinæ adversatur; ergo eum ponendo pecco.*

(J) Page 60.

135. Nullus datur actus humanus sine conscientia. Ad rem ait clarissimus Audisio: *Introduzione agli studi Ecclesiastici*, l. III, c. VII:

« Les écoles avaient toutes enseigné unanimement qu'afin que l'homme agisse humainement et moralement, l'intervention de la conscience est indispensable dans l'individu qui agit; c'est-à-dire qu'il doit avoir la connaissance morale de ce qu'il fait: dès lors c'est s'éloigner du langage théologique: 1° d'appeler humaine une action quelconque faite sans le jugement postérieur de la conscience; 2° de reconnaître une moralité des actions produite sans l'intervention et le fait de la conscience elle-même; 3° d'admettre deux espèces de moralités, une *delibérée*, l'autre *indelibérée*. Il serait aussi trop difficile de concevoir que l'homme peut être libre et maître de ses actions, sans en avoir la conscience ou la connaissance.

« Les maîtres de théologie, exprimant le sens commun de l'humanité, entendent par conscience le dictamen de l'intelligence qui juge de la bonté ou de la culpabilité de l'action en particulier. Le dictamen proclame à la créature raisonnable la volonté divine: ainsi, si la volonté, c'est-à-dire la loi divine, est la règle éloignée des actions humaines, la conscience en est la prochaine, c'est-à-dire l'application. De là il est dit avec clarté et énergie: *Ille itaque (lex) quædam veluti norma, ac libella, hæc (conscientia) normæ libellæ applicatio, illa index, hæc præco.* Ce prédicateur ou ce maître divin, qui est la conscience, est donné non-seulement aux savants et aux nations civilisées et sauvages, mais à tous les individus de l'humanité parvenus à l'âge de la raison: car la raison est la participation de la loi éternelle faite à l'individu, afin qu'il l'applique sans retard lorsqu'il a atteint la capacité morale, et qu'il mesure et règle par elle ses actions. Billuart commence donc avec vérité le traité de la conscience: *Omnes, docti et indocti, conscientiam clamant.* »

(K) Page 60.

136. Ex conscientia vi et obligatione deducitur, quantum deploranda illa conscientia libertas, quam ætate nostra tantopere jactant: quantumque deceat Moralistas omnes icto fœdere hanc pestem fidei exitiosam strenue aggredi.

Ad rem auctor laudati Operis, *Essai sur le Socialisme*:

« On dit qu'on réclame la liberté de conscience: qui peut nier que la conscience soit libre de fait, et qu'elle soit la règle la plus prochaine des actions de chacun? Mais, si elle est vraiment conscience, c'est-à-dire une connaissance intime de la part de l'homme, qui sait ce que c'est que d'agir moralement, il est nécessaire qu'elle considère l'acte moral, qu'elle le juge et l'apprécie dans ses rapports avec la loi, sans quoi il ne serait plus moral; la conscience ne peut avoir de

liberté que pour choisir entre le bien et le mal, ou entre des biens de nature diverse; une conscience non formée est comme une conscience nulle. C'est pourquoi il est nécessaire qu'étant la règle prochaine de l'homme, elle ait une règle éloignée pour l'homme, mais prochaine pour elle-même, qui lui fournisse les éléments et le criterium de ses jugements, et cette règle, c'est la loi, la loi qu'elle n'a point faite elle-même pour se l'imposer. Quand donc on parle d'une conscience libre, que veut-on dire? S'agit-il d'une conscience irresponsable, sans loi et sans frein? Ce n'est plus la conscience. S'agit-il d'une conscience qui se fait sa loi à elle-même et de sa propre autorité? Cette loi n'est plus une loi. Souvent, par cette expression équivoque, on a en vue l'affranchissement à l'égard des lois positives émanées des pouvoirs humains, et à l'égard de la loi chrétienne dans ce qu'elle a de positif; mais, puisque ces lois et ces autorités s'incarnent dans le droit naturel, et que l'obéissance qu'on pratique envers elles est en définitive une forme de l'obéissance qui est due à Dieu, on aboutit à nier la conscience elle-même par la prétention de la rendre libre. Cette manière de s'expliquer est donc plus qu'équivoque. Ainsi on a coutume de dire que *les hommes doivent être égaux devant la loi*, particulièrement devant la loi civile; cela se comprendrait si l'on disait que *les lois doivent être égales pour tous* (ce qui est néanmoins une erreur dès lors qu'il n'y a pas entre tous égalité naturelle, et qu'il n'y a pas, qu'il n'y a pas eu, qu'il n'y aura jamais de législation qui fasse abstraction des différences qui existent); mais dire que les hommes sont égaux devant la loi, devant Dieu, etc., ce sont des mots qui n'ont aucun sens déterminé, et qui induisent facilement en erreur lorsqu'on en vient à l'application. On pourrait faire un recueil nombreux de semblables axiomes, qui ne sont en réalité que des énigmes ou des paradoxes, et qui composent néanmoins le plus riche fonds des penseurs du jour. »

(L) Page 63.

137. Qui sequitur conscientiam invincibiliter errantem probabilius acquirit sibi meritum, uti recte docent Cuniliati, Sanchez et alii communissime. Ut enim aliquis actus dicatur non solum bonus (saltem inadæquate), sed etiam meritorius, sufficit ut per rationis et prudentiæ dictamen bene dirigatur; atqui actus operantis juxta conscientiam invincibiliter errantem bene dirigatur juxta dictamen rationis et prudentiæ, ut patet. Ergo non solum erit bonus, sed etiam meritorius: non quidem in se ipso, et ratione naturæ suæ, cum hæc semper remaneat qualis est in se mala; sed ratione personæ agentis

bona animi fide. Sic subditus, qui ex recta intentione prælato suo obtemperat, meritorie operatur ex D. Bernardo, quamvis materialiter erret contra legem: *Nec plane, ait, condigna remuneratione fraudabitur in opere quoque non bono ipsa bona voluntas* (De præc. c. xii). In hanc sententiam consentit Angelicus: *Actus, inquit, humanus judicatur virtuosus vel vitiosus secundum bonum apprehensum, in quod per se voluntas fertur; et non secundum materiale objectum actus* (Quodl. III, a. 27).

Ceterum tres habemus sententias principales. Prima docet nullum meritum oriri ex actione illa utpote in se ipsa mala; neque error etiam invincibilis in agente valet mutare naturam rei. Secunda tenet ex tali actione utique meritum oriri, cum ea sit bona operanti, qui quantum in se est, agit juxta morum regulas. Tertia autem, in quam consentimus, docet operantem mereri, non quidem ratione objecti, quod est malum; sed ratione finis, qui est bonus. Nempe qui hac ignorantia laborat, duo efformat quasi judicia: unum generale quo vult bonum; alterum particulare, quo scilicet ponit hoc medium ad bonum illud obtinendum. Primum porro judicium est meritorium, non vero secundum. Sic in eo qui invincibiliter credit sibi esse mentiendum ad salvandam vitam proximi, duo habentur judicia, unum universale et antecedens, quo vult salvare vitam proximi, et hoc bonum est et meritorium, cum procedat a charitate et verum sit: alterum particulare, determinatum et subsequens, quo putat sibi esse mentiendum ad proximum salvandum, et hoc in se meritorium non est, cum in se malum sit, quamvis excusetur per ignorantiam invincibilem. — Alasia, *De actibus humanis*.

Quæ autem opponuntur testimonia sunt intelligenda de bono absoluto, et simpliciter sumpto; non autem de bono respective et per accidens, prout a conscientia invincibiliter apprehensum est. — Li-guori, *Op., Mor., l. I, n. 6*.

(M) Page 66.

138. Quænam scrupulorum causæ?

R. Nomine causæ non intelligitur impellens ineluctabiliter, sed moralis et occasionalis; nemo enim ad agendum proprie adstringitur. Porro causæ istæ aliæ sunt intrinsecæ, aliæ extrinsecæ. — Scrupulorum causæ intrinsecæ sunt: *indoles* admodum disposita ad suspiciones et timores, uti est melancholica; *infirma capitis valetudo* præsertim in mulieribus; *tarditas*, qua quis Dei et Ecclesiæ præcepta non bene percipit; *superbia* occulta, qua quis nimis proprio fidit judicio;

nimia abstinentia, et vigilæ immoderatæ, quibus, capite debilitato, facile conturbatur animus. Hinc illi versus :

*Indolis et capitis status, tardusque, superbus ;
Si nimis abstineas, si vigiles nimium.*

Extrinsecæ vero scrupulorum causæ sunt : — 1. Deus, qui scrupulos permittit *in justis*, ut sic purgati magis proficiant; *in tepidis*, ut christianæ pietatis officia ferventius obeant; *in pœnitentibus*, ut præteritorum pœnam luant. A Deo scrupuli esse censentur, si iis exagitati meliores evadant; — 2. dæmon qui, *Deo permittente, movere potest melancholicos humores in homine, per quos imaginatio vel errare potest vel turbare ad timorem inordinatum* (S. Antoninus, I p., t. III). Scrupuli a dæmone provenire existimantur, si scrupulosus ad teporem adduci, a virtute retrahi, et præcipue ad desperationem inclinari se sentiat; — 3. societas scrupulorum, præsertim si horum consiliis scrupulosi regantur et frequenter de rebus spiritualibus cum iis confabulentur : quibus enim sociamur, hos imitamur facillime; — 4. lectio librorum, qui nimis rigidi sunt, *statuentes duriora præcepta, quæ non possit humana conditio sustinere* (S. Ambrosius, in Ps. cxviii); sensim enim sine sensu iis assentimur opinionibus, quibus studemus. Hinc versus :

Sunt Deus et dæmon, socii, volumina lecta.

139. Q. *Quomodo confessarius se gerere debeat cum scrupuloso?* — R. Ante omnia oportet, ut confessarius cum scrupulosis :

Sit patiens, sit discretus, prudensque, brevisque.

1. *Patiens*, ac charitate plenus; cum scrupulorum cura longa sit et ardua, ac miserrima eorum conditio, qui proinde nostram commiserationem quamaxime efflagitant, quique nisi fidum amicum nanciscantur tantis periculis obnoxii sunt; 2. *discretus*, adeo ut rite cognoscat quænam sit in pœnitente scrupulorum origo : et an sit scrupulosus in omnibus, an in uno tantum, ut malis congruenter mederi valeat; 3. *prudens*, in regulis videlicet præscribendis, quæ quidem generales sint oportet; regulis enim particularibus scrupulosi fere nunquam se valent accommodare, quia eas sibi applicare nequeunt. Imo semper dubitant, utrum casus fuerit satis bene explicatus atque perceptus, utrum regula sibi præscripta casui illi sit bene accommodata; 4. *brevis*, et dictatorius in suis responsis; et omnia quoad potest, prompte definiat, ac firmiter : secus pœnitens auctoritate ipsius confessarii in sua anxietate confirmaretur.

140. Speciatim confessarius advertat, ut plurimum, scrupulos circa tria versari : 1. quod *malæ cuicumque cogitationi*, quæ menti obversatur (v. g. contra fidem, castitatem, charitatem) præbeatur assensus; 2. quod *confessiones præteritæ* nullæ fuerint, aut etiam sacrilegæ vel ob defectum integritatis, vel ob doloris imperfectionem; 3. quod in *omni actione peccatum* vel peccati periculum videatur inesse. Jam vero :

1. Si confessarius viderit suum pœnitentem ex iis esse, qui timent se *malæ cogitationi* præbuisse consensum, eidem imperet ut timores hujusmodi omnino despiciat, eumque doceat non pravos cogitationes, sed pravos consensus esse peccata. Illam semper habeat præ oculis regulam a Doctoribus sapientissime traditam, nempe eos qui sunt timoratæ conscientiæ judicandos esse ab omni culpa immunes, nisi certo sciant, se peccato gravi consensisse : *nam*, ut ait P. Alvarez *impossibile est peccatum intrare in animam, quæ vehementer ab illo abhorreat, quin ab ipsa clare et cito percipiatur*. Quare sæpe etiam expediet scrupulosis imponere, ut a confessione hujusmodi cogitationum se penitus abstineant, nisi ita certo sciant in illas consensisse, ut illico queant jurare. Adde argumentum valde urgens : quod nempe in gravi Theologorum sententia scrupulosi non tenentur ad integritatem materialem confessionis cum gravi damno, ut esset, si ea semper confiteri deberent quæ menti occurrunt. Ita communiter.

2. Si agatur de pœnitente, qui de præteritis confessionibus anxius est, si generalem jam alias confessionem expleverit, aut per aliquod notabile tempus ad pœnitentiam diligenter ac pie accedere consueverit, huic imponat, ut non amplius de culpis præteritis cogitet, neque ullum amplius de iis verbum faciat, nisi jurare possit se certo peccata illa mortalia perpetrasse, et illa nunquam in confessione deposuisse. Quod si post Confessionem rite peractam redeat, tunc confessarius inauditum dimittat ei præcipiens ut accedat ad Communionem. Ita se gessit S. Bernardus, qui sacerdoti cuidam præ scrupulis a Missæ celebratione se abstinere volenti, dixisse fertur : *Vade et in fide mea celebres*, et liberatus fuit. Neque dicas : utinam qui ita loquitur, esset alter Bernardus ! *Quisquis ita dicit*, ait S. Antoninus ex Gersone, *erras; non enim commisisti te in manibus hominis, quia litteratus, quia pius; sed quia tibi est præpositus*. — Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 12. — Scrupulosus et timoratus de præteritis Confessionibus anxius sic interrogandus : 1. cælestine de proposito peccatum grave? 2. proponebasne peccata iterare? Si negative respondeat, valida judicanda confessio. *Gury*.

3. Si sit sermo de scrupulosis, qui in omni actione se peccare formidant, iis Confessarius imponat, ut libere agant et scrupulos despi-

ciant: imo contra eos operentur, quoties evidens peccatum non appareat; quia generatim loquendo isti ob rationem ex nimio illo timore perturbatam putant esse peccatum ubi non est. Unde oportet iis præceptum injungere, ut scrupulos vincant, ne inutiles tam sibi quam aliis evadant; atque ut postea de talibus actionibus se minime in Confessione accusent. Qua in re animadvertendum est, quod etiamsi contingere possit, ut aliquando errent materialiter sic agendo, non peccabunt tamen formaliter ratione obedientiæ, quam Confessario præstant; quia non homini tunc obediunt, se Deo dicenti: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit* (Luc. 10). Hac in re vid. 1. S. Alphonsi Opuscula, *Quiete per le anime scrupolose nell'ubbedire al loro Direttore. Consigli di sollievo e confidenza per un'anima desolata*. — 2. Quadrupani, *Documenti*, ecc. — 3. P. Scupoli, *Nuovo combattimento spirituale*. — 4. Pinamonti, *Il Direttore*, c. viii. — 5. Segneri, *Il Penitente istruito*, c. ult. — 6. *L'anima desolata, confortata*, ecc. — 7. *L'anima timorosa istruita e confortata*. — 8. Lombez, *Dell'allegrezza dell'anima cristiana*; it. *Della pace interiore*, ecc. — *Trattato sugli scrupoli, composto da Jamin, tradotto con note*; Torino.

Neque refert, quod ipse cum actuali timore peccandi operetur; nam ex vera sententia scrupulosus ita agens minime peccat. Quia conscientia scrupulosa, seu dictamen mentis ex scrupulis ortum, non potest auferre assensum de actionis honestate prius efformatum ex Confessarii iudicio, vel alio modo: *Scrupuli enim, ait Concina, sunt quædam animi nubeculæ, quæ obscurare aliquantulum possunt iudicium intellectus, nullo tamen modo illud præfocare valent*. Ait ad rem etiam Stapf, § 78: « Contra conscientiam agere absolute nulli hominum licet; verum persuasio scrupulorum non est dictamen conscientiæ, sed merus tumultus phantasiæ, per quem vox rationis supprimitur, ut adiri nequeat.

(N) Page 76.

141. Clarius patebit doctrina hæc, si ad proximum reductur exemplis: 1. Titius, v. g., incolit domum, et ideo præsumitur habere jus in illam, et eam possidere; sed quid? insurgit Sempronius, qui ipsum vult exturbare. Cujusnam erit onus probandi? profecto Sempronii, et sufficit Titio, si dicat se fuisse atque adhuc esse dominum domus illius: etenim est in possessione. 2. Dubitatur v. g. an lex condita sit, necne? ex primo principio, cum *lex dubia nequeat parere obligationem certam*, clare deducitur nos non teneri legem illam implere. — Si vero dubitetur, an lex jam

certe condita et promulgata, fuerit abrogata, necne? tunc tenebimur legem implere; quia tunc lex possidet ex altero principio: *In dubio melior est conditio possidentis*.

3. Dubitatur v. g. an lex sit justa, an injusta? lex ista vim suam habet ob quartum principium, quod nempe *In dubio præsumatur factum quod de jure faciendum erat*; Legislator enim de jure tenebatur condere legem justam; tenendum ergo Legislatorem egisse quod ab eo de jure agendum erat.

4. Dubitatur v. g. an ad jejunium teneatur adolescens, de quo incertum est, an expleverit annum ætatis suæ 21? item dubitatur de senes, an pervenerit ad annum 60, quo completo in multorum sententia a jejunii lege liberatur? Ex allatis principiis patet responsio nempe adolescentem non teneri ad jejunium, quia tunc possidet ejusdem libertas; ex adverso teneri senem, quia possidet præceptum jejunii. — Idem dicendum v. g. de eo, qui est in sabbato, et dubitat utrum pervenerit hora mediæ noctis an non? iste non potest manducare carnem, quia adhuc possidet præceptum abstinentiæ. E contrario autem si quis de hora mediæ noctis serio dubitet in feria quinta, tunc poterit carnem manducare, quia adhuc possidet ipsius libertas. Alia exempla vid. apud S. Alphonsum, *Op. Mor.*, l. II, n. 27 et 95; et l. I, n. 52.

142. *Sed (dices) principia, ex quibus regula desumitur circa honestatem actionis, debent esse moraliter certa, ut certa conclusio deducatur; atqui talia non sunt dicta principia, cum plures ea negent.*

R. Dicta principia certa sunt in se, et ab omnibus admittuntur, ac leguntur passim in utroque jure; discrepantia est tantum in illorum applicatione: porro nos utpote generalia, ea ad omnia applicare merito non dubitamus. Neque ullam sufficientem causam adducere possunt adversarii, cur ea ad particularia velint restringere, ut patet discurrendo de singulis: quod satis est ut tuti esse possimus. Neque enim in contingentibus certitudo physica requiritur, sed sufficit moralis; alioquin rigorismus induceretur.

Adde neque probabilioristarum principia inconcussa in se esse ineluctabiliter et ex omni parte; quantumcumque enim certi simus nos bene agere, tamen evenire potest, ut in se, re cognita, aliter sit agendum; nam res subjective certa potest esse objective falsa. Sic v. g. si tu dubitas, an voveris Deo aliquid, puta calicem, in sententia probabilioristarum teneris de voto; sed quid si jam reddito voto, certo cognoscas te revera non vovisse? nonne laborasses falso supposito? nonne reddidisses quod non debueras? Unde patet nulla esse reflexa principia, quæ radicibus quæstionem solvant atque in se; attamen liberant a formali peccato, quatenus nempe tum probabilistæ tum probabilio-